

ZBROJNY KONFLIKT ALBAŃSKO-MACEDOŃSKI (LUTY–MAJ 2001 ROKU) W PÓŁNOCNO-ZACHODNIEJ MACEDONII. ZAANGAŻOWANIE DYPLOMACJI USA I UE

Irena Stawowy-Kawka. The Albanian-Macedonian Armed Conflict (February – May 2001) in North-western Macedonia. US and EU Diplomatic Involvement.

It is assumed that on 16 February 2001, Albanians started fighting for their rights in Macedonia with the use of force. On that day armed groups attacked Macedonian police stations in the village of Tanuševci near Tetov. The clashes of various intensity lasted until major amendments to Macedonian constitution were adopted in November 2001.

In the first stage of fighting (until May 2001), the Macedonians attempted to disarm the Albanian rebels and destroy the weapons which they had accumulated. This proved difficult because of the support which the latter had in Kosovo and the Prešev Valley, and the guerrilla strategy that they had developed earlier in Kosovo and now adopted. What is more, the Macedonian military actions were slowed down by Americans with the intention of limiting the number of casualties. In April, EU members and the US managed to establish a wide coalition.

The major political parties of the country, both governing and oppositional (Macedonian and Albanian) decided to start negotiations concerning the conditions of the future peace treaty - that is, concessions for Albanians living in Macedonia and awarding them more rights. At the same time, the US and members of the EU states opposed the introduction of martial law in the country in order to deal with Albanian rebels by force.

The leaders of Albanian parties in Macedonia and the main leaders of the Albanian revolution signed the Prizren Agreement, which was to provide a new plain for the future peace negotiations. Boris Trajkovski, the President of Macedonia, largely agreed with US and UE politics, but for the Prime Minister, his environment and most prominent Macedonian intellectuals - with Georgi Efremov, the President of MANU - the only solution was the division of the Macedonian territory and exchange of their minority groups. The representatives of the EU and US opposed such actions and emphasised that preserving the territorial integrity of Macedonia was absolutely crucial.

Key words: Conflict between Albania and Macedonia, Albanians in Macedonia, ethnic conflict, the Balkans, UÇK.

Przebieg konfliktu zbrojnego w 2001 r. w Macedonii¹ między Albańczykami i Macedończykami podzielić można na dwa etapy. Pierwszy z nich, który jest przedmiotem niniejszego artykułu, trwał od lutego do końca maja 2001 r., gdy wydawało się, że przy niewielkim tylko wsparciu UE i USA sami Macedończycy potrafią go rozwiązać. Drugi natomiast, trwający od czerwca do sierpnia 2001 r. cechował się dużą aktywnością dyplomacji UE i USA i doprowadził do jego wygaszenia oraz podpisania porozumienia ochrydzkiego 13 sierpnia 2001 r. Brak jest polskich badań na temat przebiegu zbrojnego konfliktu albańsko-macedońskiego. Wymienić można dwa artykuły dotyczące tego problemu – Rafała Woźnicy i Andrzeja Krzaka². Znacznie szersza jest literatura macedońska i albańska³, choć bardzo często – w zależności od autora – brak w niej obiektywizmu. Tematykę tę poruszają w swych opracowaniach także John Phillips⁴, Vasiliki P. Neofotistos⁵, Židas Daskalovski⁶ i Wolf Oschlis⁷.

¹ Macedonia – oficjalna nazwa: Była Jugosłowiańska Republika Macedonii.

² R. Woźnica, *Polityka Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej wobec wydarzeń na tle etnicznym w Republice Macedonii (II–IV 2001)*, w: *Makedonsko-polski vrski*, red. T. Čepreganov, Skopje 2007; A. Krzak, *Asymetria albańsko-macedońskiego konfliktu militarnego z 2001 r. Charakterystyka wojskowa walk w rejonie Tetova, Kumanova, Aračinova i Vaksince*, mps, 2014.

³ Z. Rexhepi, *Zhvillimet politiko-shoqërore te Shqiptarët në Maqedoni 1990–2001*, Tetovë 2005; S. Škarić, *Makedonija i Kosovo*, Skopje 2002.

⁴ J. Phillips, *Macedonia. Warlords and Rebels in the Balkans*, London 2004.

⁵ V.P. Neofotistos, *The Risk of War. Everyday Sociality in the Republic of Macedonia*, Philadelphia 2012.

⁶ Ž. Daskalovski, *Walking on the edge. Consolidation multiethnic Macedonia 1989–2004*, Chapel Hill 2006.

⁷ W. Oschlies, *Makedonien 2001–2004. Kriegstagebuch aus einem friedlichen Land*, Berlin 2004.

I

Za początek konfliktu przyjmuje się datę 16 lutego 2001 r., gdy uzbrojone grupy Albańczyków zaatakowały macedońskie posterunki policyjne we wsi Tanuševeci, w pobliżu Tetova. Z różnym nasileniem starcia miały miejsce aż do przyjęcia najważniejszych zmian w macedońskiej konstytucji w listopadzie 2001 r.⁸

Pierwszą oznaką działalności ONA (alb. UÇK)⁹ był „Komunikat” z 30 stycznia 2000 r., w którym informowano opinię publiczną, że wszystkie zamachy zbrojne w pobliżu Skopja¹⁰ w styczniu i zabicie policjantów we wsi Oslomej koło Kičeva oraz zniszczenie posterunku policyjnego były dziełem Albańczyków, którzy domagając się respektowania swych praw, już nie prowadzą dialogu, gdyż ich żądania zignorowano. Pokojowo wyrażane postulaty były lekceważone, a władza odpowiadała na nie, stosując państwowy terror¹¹. Ponieważ albańsko-macedoński dialog nie przyniósł rezultatów, może być kontynuowany tylko za pośrednictwem czynników międzynarodowych. W „Komunikacie” zadeklarowano poszanowanie niepodległości Macedonii oraz jej jedności terytorialnej z jednoczesnym zachowaniem interesów NATO – a szczególnie USA w Macedonii. „Komunikat” kończył się deklaracją: „Chcemy urzeczywistnić nasze prawa, które się nam należą, i będziemy walczyli do czasu, gdy nie zostaną one wprowadzone w życie”¹².

Nadal na terenie Macedonii dochodziło do wybuchów bombowych (np. 3 lutego 2000 r. eksplodowała podłożona bomba) oraz incydentów na granicy kosowsko-macedońskiej (np. 2 kwietnia 2000 r., 9 i 10 czerwca tegoż roku). Ze względu na te wypadki wzrosła aktywność kumanovskiego korpusu armii macedońskiej, tak że 16 czerwca powołano do życia specjalną Pierwszą Graniczną Brygadę. Władze w Skopiu wspomniane fakty łączyły z działalnością zbrojną Albańczyków w południowej Serbii i strefie buforowej, gdzie UÇPMB¹³ 22 listopada 2000 r. rozpoczęła ofensywę. Wydarzenia w Macedonii przyspieszyły decyzję NATO o redukcji Lądowej Strefy Bezpieczeństwa, co pozwoliło władzom jugosłowiańskim (Serbom) na jej kontrolę.

Macedoński premier i jego albańscy koalicjanci, na czele z Arbënem Xhaferim¹⁴, ostro potępił zamachy bombowe. O swym istnieniu ONA (UÇK) przypomniała rok później we wsi Tearce w zachodniej Macedonii, gdy 22 stycznia 2001 r. uzbrojona grupa zaatakowała posterunek policji bronią maszynową i ręcznymi rakietami. Jeden oficer został zabity, a trzech rannych. Do zamachu przyznała się ONA (UÇK), która do dziennika macedońskiego „Dnevnik” wysłała wiadomość o powstaniu organizacji militarnej i wzięła na siebie winę za zamach. Od tego czasu rozgorzała dyskusja na temat organizacji, jej liczebności i składu, a także celów. Następnym atak terrorystyczny miał miejsce 25 stycznia, kiedy to na pociąg relacji Skopje–Kičevo, między miejscowościami Zajas i Strogomište, zamachowcy wyrzucili ręczną raketę. Dzień później brytyjscy żołnierze patrolujący granicę na południu Jugosławii i Kosowa znaleźli się pod ostrzałem. 19 lutego 2001 r. rząd Macedonii podjął decyzję o postawieniu swych oddziałów na granicy w stan gotowości bojowej. W tej napiętej sytuacji Główny Sztab ONA (UÇK) 23 stycznia 2001 r. wydał „Komunikat nr 4”, w którym przyznał się do zorganizowania zamachu we wsi Tearce. Działanie to, jak mówił dalej „Komunikat”, miało być ostrzeżeniem dla macedońskich „okupantów” i ich albańskich współpracowników. „Mundur macedońskiego okupanta będzie atakowany, aż do wywalczenia wolności przez albański naród”.

⁸ Niektórzy za datę zakończenia działań zbrojnych uznają podpisanie Umowy Ramowej, zwanej też Porozumieniem Ochrydzkim.

⁹ ONA – Oslvoboditelna Narodna Armija, alb. UÇK Ushtria Çlirimtare Kombëtare.

¹⁰ 11 stycznia we wsi Aračinovo w pobliżu Skopja w zamachu na posterunek policji zginęli trzej policjanci.

¹¹ *Introducing the Public, General Hq's of the NLA (UÇK)*, Skopje, January 30, 2000, w: *The White Book on the Terrorist Attack of the so-called NLA*, Skopje 2001, s. 339. Natomiast Z. Rexhepi, *Zhvillimet polityko-shoqërore...*, s. 182, twierdzi, że ONA (UÇK) o swym istnieniu pierwszy raz zakomunikowała 10 I 1998 r. i wzięła na siebie odpowiedzialność za trzy akcje, które miały miejsce od grudnia 1997 r. do stycznia 1998 r.

¹² Z. Rexhepi, *Zhvillimet polityko-shoqërore...*, s. 182.

¹³ Działająca w południowej Serbii organizacja zbrojna Albańczyków – Ushtria Çlirimtare e Preshevës, Medvegjës dhe Bujanocit.

¹⁴ Arbën Xhaferi (1948–2012), albański polityk urodzony w Tetovie, gdzie ukończył szkołę podstawową i gimnazjum, studiował na Wydziale Filozoficznym w Belgradzie. W 1968 r. brał udział w demonstracjach albańskich w Tetovie. Pracował jako redaktor programów telewizyjnych w Priştinie. W 1990 r. brał udział w tworzeniu Socjaldemokratycznej Partii w Kosowie. W 1993 r. wrócił do Tetova, gdzie rozpoczął aktywną działalność polityczną jako lider największej albańskiej partii politycznej w Republice Macedonii. Problemami Albańczyków zainteresował szerokie kręgi polityków zachodnich i USA. Pod hasłem „Konstytucja jest generatorem kryzysu w Macedonii” konsekwentnie dążył do jej zmiany. Wśród Albańczyków uważany był za jednego z najważniejszych liderów, którzy w 2001 r. zmienili zapisy macedońskiej konstytucji.

Wezwano też policjantów macedońskich do powrotu do swych domów, by nie ginęli na terenach, na których przewagę miała ludność albańska¹⁵. Analizując ten dokument, należy stwierdzić, że w początkowej fazie celem ONA (UÇK) było obalenie „okupacyjnej” władzy w Skopiu i na terenach, gdzie w większości żyli Albańczycy, i ustanowienie władzy albańskiej. Przez pewien czas trudno było mówić, czy rzeczywiście ONA (UÇK) istnieje, kto dokonywał zamachów, tym bardziej że społeczeństwo nie usłyszało jednoznacznego przekazu. Wzrastał natomiast strach i niepewność.

Jak podaje generał Pande Petrovski, władze w Skopiu brały pod uwagę dwie koncepcje. Jedna mówiła o podjęciu energicznych kroków przeciwko albańskim punktom oporu, druga natomiast, lansowana przez polityków albańskich w rządzie i przez parlament, chciała jeszcze czasu, by do walki włączyć międzynarodowy czynnik NATO i KFOR. Wkrótce okazało się, że NATO dodatkowo wzmocniło obronę swych obiektów w Kumanovie, Skopiu, Tetovie i Petrovecu i nie przedsięwzięto żadnych starań w celu zwalczania rebeliantów, natomiast KFOR nie miał mandatu, aby prowadzić akcje zbrojne na terenie Macedonii. Sprawę komplikował również fakt, iż Amerykanie z jednej strony kontaktowali się z przywódcami rebelii (np. Albańczyk Agim Çeku miał wsparcie amerykańskiej firmy MPRI (Military Professional Resources Inc.), a z drugiej strony ta sama firma pomagała siłom zbrojnym Macedonii i przywódcom macedońskim¹⁶.

NATO nie przyjęło przedstawionej przez władze macedońskie propozycji, by wzdłuż granicy między Kosowem i Macedonią utworzyć strefę buforową – bezpieczeństwa, tak by z terytorium Kosowa i południowej Serbii nie przedostawali się do Macedonii bojownicy. Jednocześnie władze Tirany wydały oświadczenie, że układ graniczny obowiązujący między Macedonią i Jugosławią jest przez Albańczyków nie do utrzymania. Tymczasem został on ratyfikowany przez parlament macedoński 2 marca 2001 r.

Należy sobie zadać pytanie, czy w takiej sytuacji, gdy antagonizm każdego dnia zaostrzał się, należało podjąć stanowcze kroki jeszcze w początkowej jego fazie, z wykorzystaniem jednostek wojskowych macedońskiej armii, tak by nie przerodził się w konflikt, w którym dochodziło do przemocy, wypędzeń, regularnych działań zbrojnych obu stron. Jak do takiej sytuacji przygotowana była Macedonia i dlaczego nie potrafiła zapobiec nieszczęściom i rozlewowi krwi? To najsłabsze (w sensie politycznym – ze względu na brak silnego przywództwa politycznego, i w sensie ekonomicznym – z powodu kryzysu ekonomicznego), młode państwo, narażone na wrogość sąsiadów, przy tym oceniane jako oaza pokoju, gdzie wszystkie nieporozumienia były rozwiązywane poprzez dialog, stanęło w obliczu wojny.

Armia macedońska po opuszczeniu terytorium Macedonii przez wojsko jugosłowiańskie była bardzo osłabiona. W związku z ewakuacją sił federalnych Macedonia praktycznie pozostała bez armii i sprzętu, który mógłby służyć tworzącym się jednostkom armii macedońskiej. Siły federalne pozostawiły niewielką liczbę magazynów, w których przechowywano oporządzenie, uzbrojenie oraz amunicję, przeznaczoną dla Obrony Terytorialnej byłej Socjalistycznej Republiki Macedonii. Gen. Pande Petrovski¹⁷ wspomina, iż armia macedońska musiała powstać praktycznie od nowa, a część jej komponentów została zreorganizowana, przy czym w zakresie organizacji jednostek oparto się na istniejących wcześniej oddziałach i pododdziałach 3. Okręgu Wojskowego¹⁸. Były Szef Sztabu Generalnego podaje, że np. w Brygadzie Granicznej jedynie 60% służących w niej żołnierzy strzegło granic Macedonii w 42 strażnicach, z których każda miała obsadę od dziesięciu do dwunastu osób¹⁹.

¹⁵ Komunikatê nr 4, General Hq's of the NLA (UÇK), Skopje January 23, 2001, w: The White Book..., s. 335.

¹⁶ P. Petrovski, Svedoštva 2001, Bitola 2006, s. 30.

¹⁷ P. Petrovski, były szef Sztabu Generalnego i głównodowodzący siłami zbrojnymi w 2001 r., w czasie konfliktu zbrojnego albańsko-macedońskiego.

¹⁸ 3. Okręg Wojskowy był jednostką wojskowej administracji terytorialnej w ramach sił zbrojnych Socjalistycznej Federalnej Republiki Jugosławii. Swym zasięgiem obejmował Macedonię, a także południowo-wschodnią Serbię, Kosowo i część Czarnogóry. Dowództwo Okręgu mieściło się w Skopiu. W skład Okręgu wchodził 2., 21., 41., 42. i 52. Korpus. Spośród nich 41. i 42. Korpus stacjonował w Bitoli oraz Kumanovie. Ostatnim dowódcą 3. Okręgu Wojskowego był generał pułkownik Nikola Uzelac, a szefem sztabu generał Mitre Arsovski. Po wyjściu armii federalnej z Macedonii jednostki 41. Korpusu zostały rozformowane, natomiast 42. został przerzucony do Leskovaca. A. Nazor, I. Brigocić, Zapovjedni vrh JNA: siječanj 1990–svibanj 1992, Zagreb 2010, s. 189–190.

¹⁹ P. Petrovski, Svedoštva 2001, s. 17. W styczniu 2001 r. zarządzeniem prezydenta ministrem obrony został Ljuben Paunovski.

Na czele sił zbrojnych, zgodnie z konstytucją, stał prezydent Macedonii (art. 16, 18, 28, 40 konstytucji), którym wówczas był Boris Trajkovski²⁰. Odpowiadał on także za obronę państwa, natomiast armią dowodził Szef Sztabu Generalnego. Prezydent Macedonii podejmował decyzje związane z planowaniem, strategią obronną i rozwojem sił zbrojnych. Stał on na czele Rady Bezpieczeństwa Republiki²¹, która przygotowywała dokumenty planistyczne i rekomendowała działania związane z polityką bezpieczeństwa i wojskową Macedonii. Parlament państwa odpowiadał za realizację wytycznych z zakresu polityki bezpieczeństwa i obrony, uchwalał budżet oraz miał możliwość wprowadzenia stanu wojny w wypadku zagrożenia suwerenności państwa. Ponadto sprawował cywilną kontrolę nad siłami zbrojnymi przy pomocy parlamentarnej komisji ds. bezpieczeństwa i obrony²². Podsystemem militarnym kierował Minister Obrony Narodowej, który wraz z Ministrem Spraw Wewnętrznych odpowiadał za całokształt przedsięwzięć z zakresu bezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego państwa. Zgodnie z konstytucją, za bezpieczeństwo państwa odpowiadał rząd (art. 16, 19, 20 konstytucji).

Po wyjściu JNA (Jugoslovenska Narodna Armija) z Macedonii utworzono tam trzy korpusy armijne (z dowództwami w Kumanovie, Bitoli i Skopiu), posiadały one 3 Dywizje Piechoty²³, 22 brygady i 8 pułków²⁴, w których pełniło służbę około 15 tys. żołnierzy²⁵. W skład uzbrojenia wchodziły: 4 T-34, 36 T-55, a ponadto około 70 wieloprowadnicowych wyrzutni rakietowych typu „Plamen”, „Oganj” (kaliber 128 mm) i „Grad” (kaliber 122 mm), a także do 150 moździerzy kalibru 120, 80 i 60 mm²⁶. Wsparcie powietrzne siłom lądowym zapewniały cztery śmigłowce Mi-17, helikoptery, cztery samoloty typu J-21 „Orao” oraz dwa przestarzałe G-2 „Galeb” w wersji szkolno-bojowej. Siły powietrzne Macedonii składały się z Brygady Lotniczej (301. eskadra śmigłowców transportowych, 201. eskadra śmigłowców szturmowych, 201. eskadra lotnicza, a ponadto raketowa Brygada Artylerii Przeciwlotniczej, dziesięć dywizjonów pplot. oraz Oddział Spadochronowy „Sokół”²⁷). Tuż przed rozpoczęciem albańskiej rebelii w Macedonii, Bułgaria przekazała sto haubic kaliber 122 mm M-30 oraz 60 czołgów T-55²⁸. Oprócz tego Sofia dostarczyła kilkaset ton uzbrojenia oraz wyposażenia. W latach 1998–1999 w ramach programu pomocy wojskowej z NATO, macedońskie siły zbrojne i jednostki specjalne otrzymały z Niemiec 200 transporterów opancerzonych typu: BTR-70, M-113 i TAM-170²⁹. Stany Zjednoczone, które udzieliły pomocy w zakresie organizacji i szkolenia armii macedońskiej przekazały Skopiu 48 Hummerów, które wraz z zakupionymi w Kazachstanie dwunastoma transporterami opancerzonymi (APC) BTR-80 weszły w skład sił specjalnych³⁰. Armia macedońska dysponowała także około 120 tys. przeszkolonymi rezerwistami³¹, a siły bezpieczeństwa były szacowane na około 8–10 tys. funkcjonariuszy³². Jak się okazało w czasie mobilizacji, nie wszyscy stawiali się do swoich jednostek. Ówczesny premier Georgievski podaje, że udało się zmobilizować ok. 30% rezerwistów³³. Macedońskie władze, spodziewając się, że może dojść do konfliktu z Albańczykami, postanowiły wzmocnić swoje siły powietrzne, kupując

²⁰ Boris Trajkovski (1956–2004), polityk macedoński, z wykształcenia prawnik, członek WMRO-DPMNE. Od 1998 r. był wiceministrem spraw zagranicznych, a od 1999 r. prezydentem Macedonii.

²¹ Jest to organ kolegialny odpowiadający za całości polityki bezpieczeństwa Macedonii.

²² A. Krzak, Asymetria albańsko-macedońskiego konfliktu militarnego z 2001 r. Charakterystyka wojskowa walk w rejonie Tetova, Kumanova, Aračinova i Vaksince, mps, s. 4–5.

²³ Typu lekkiego, czyli z ograniczoną ilością środków wsparcia artyleryjskiego, bez broni pancernej i bojowych wozów piechoty.

²⁴ Według N. Thomas, K. Mikulan, *The Yugoslav Wars (2). Bosnia, Kosovo and Macedonia 1992–2001*, Oxford 2006, s. 52, były to: 3 Korpusy i 19 brygad, w tym 1 pancerna, 2 zmechanizowane oraz 15 lekkich i piechoty oraz 1 mieszana brygada artylerii.

²⁵ O. Valecki, *War in Macedonia at 2001 year*, <http://www.militaryimages.net/forums/archive/index.php/t-16950.html> (dostęp: 21 III 2013).

²⁶ A. Krzak, *Asymetria albańsko-macedońskiego konfliktu...*, s. 5.

²⁷ N. Thomas, K. Mikulan, *The Yugoslav Wars (2)...*, s. 52.

²⁸ Z możliwością dostarczenia kolejnych 50 wozów w razie potrzeby. A. Krzak, *Asymetria albańsko-macedońskiego konfliktu...*, s. 5.

²⁹ M-113 Macedończycy otrzymali z Włoch, natomiast pozostałe pojazdy przekazali Niemcy.

³⁰ O. Valecki, *War in Macedonia...*

³¹ P. Petrovski, *Svedoštva 2001*, s. 19. Niewiele różniące się dane podają inni autorzy ze względu na fakt, że w czasie konfliktu broń była uzupełniana przez państwo, ale także dostarczana z Bułgarii.

³² S. Kuzev, M. Arsovski, R. Damjanovski, *Vojnata vo Makedonija vo 2001 godina*, Skopje 2006, s. 56. Dwóch z podanych autorów było czynnymi generałami w czasie działań zbrojnych w 2001 r.

³³ Lj. Georgievski, *Toa sum jas*, Skopje 2012, s. 133. O reorganizacji w armii i źle przeprowadzonej mobilizacji w wojsku zob. S. Kuzev, M. Arsovski, R. Damjanovski, *Vojnata...*, s. 113–133. Należy też dodać, że na terytorium Macedonii nie wprowadzono w czasie trwających walk stanu wojennego, stąd też mobilizacja nie miała charakteru przymusowego poboru.

na Ukrainie w latach 2001–2002 cztery Mi-8MT, dwa Mi-17, osiem szturmowych Mi-24B oraz dwa Mi 24 K³⁴. Prawdopodobnie wynajęto również cztery samoloty wsparcia pola walki typu Su-25. Niektóre źródła mówią o tym, że Macedończycy kupili te samoloty. Załogi i personel latający macedońskich sił powietrznych stanowili zakontraktowani piloci i mechanicy ukraińscy³⁵.

Po pierwszej fazie walk także Belgrad przesłał kilkadziesiąt sztuk karabinów wyborowych, granatników M-90 i moździerzy kalibru 120 mm. Ponadto Serbowie skierowali do dyspozycji Skopia (macedońskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych) kilkunastoosobowy zespół doradców i instruktorów (specjalistów od zwalczania terroryzmu)³⁶.

W ramach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych utworzono co najmniej dwie jednostki sił specjalnych, czyli tzw. Tygrysy oraz Lwy. W tej ostatniej oprócz funkcjonariuszy policji mieli służyć ochotnicy (w tym prawdopodobnie ludzie skazani prawomocnymi wyrokami). Wsparcia tym jednostkom udzielała specjalna Policyjna Jednostka Lotnicza³⁷. Ponadto jednostki wojskowe Macedonii w okresie walk z rebelią albańską wspierały paramilitarne pododdziały Skorpcionów i Wilków.

Wielkość albańskich sił zbrojnych trudno było ocenić, gdyż wielokrotnie były one reorganizowane i wzmacniane na terytorium Kosowa i w Dolinie Preševa, a także w sąsiedniej Albanii. Zgodnie z danymi Ministerstwa Obrony i KFOR – najczęściej spotykanymi – liczyły one ok. 8 tys. ludzi, zorganizowanych w trzy lekkie brygady – 112., 113. i 114³⁸. Natomiast Sztab Główny ONA (UÇK) podawał, że potencjalnie dysponuje 16 tys. bojowników, co wydaje się mocno przesadzone. Liczba ta jest zbyt duża, gdyż raporty przygotowywane podczas konfliktu przez powołane do tego organizacje wymieniały liczby znacznie niższe, tj. ok. 5,5 tys. bojowników³⁹. Natomiast Albańczyk Petrit Menaj twierdzi, że decyzje Sztabu ONA (UÇK w Macedonii) dotyczyły utworzenia batalionów od 111. do 116. Brygada 112. prowadziła działania w regionie tetovskim, 111., 113. i 114. w Skopskiej Czarnej Górze, 115. miała działać w regionie Gostivaru⁴⁰, a 116. prowadzić działania na północ od Skopia. Każdy z batalionów nosił imię znanego bohatera albańskiego⁴¹. Brak dokładnych danych wynikać mógł stąd, że oddziały te nie zawsze podlegały Sztabowi ONA (UÇK), niejednokrotnie miały formę wiejskich straży, złożonych z prywatnych osób, grup powstałych do ochrony działalności handlowej czy gospodarczej, wreszcie, byli to niezależni komendanci, którzy z bronią w ręku walczyli w imię swych osobistych interesów, a także ludzie wykluczeni z bieżącej polityki w Kosowie i radykalni Albańczycy z Macedonii. Duża grupa bojowników pochodziła też z obszarów sąsiednich lub byli to rezerwiści albańscy wyszkoleni w ramach JNA. Istnieją ponadto doniesienia o przymusowej rekrutacji. ONA (UÇK) odnosiła sukcesy w poborze wśród ludzi młodych, bezrobotnych. Byli oni niejednokrotnie uzbrojeni i wyszkoleni, niemniej wszystkich ich zaliczano do oddziałów UÇK w Macedonii. Rejestracji dokonywano zazwyczaj dobrowolnie, przy czym obowiązywało opłacanie składek i złożenie przysięgi. Uważano, że ONA (UÇK) była finansowana przez albańską mafię oraz diasporę z Narodowego Funduszu Wyzwolenia⁴². Jednostki ONA (UÇK) dysponowały różnego rodzaju bronią, pochodzącą z rozmaitych źródeł, poczynając od bardzo nowoczesnej broni np. Strzała 2M (wyrzutnie raket pplot.), wyrzutni przeciwpancernych pocisków kierowanych i granatników ppanc., moździerzy kalibru 120 mm i 82 mm, min przeciwpiechotnych i przeciwpancernych, wielkokalibrowych karabinów maszynowych kalibru 12,7 mm – po różnego rodzaju wersje

³⁴ Z nich utworzono w marcu 2001 r. eskadrę śmigłowców bojowych, N. Thomas, K. Mikulan, *The Yugoslav Wars* (2)..., s. 52

³⁵ W kodzie NATO tak określa się śmigłowiec szturmowo-uderzeniowy Mi-24.

³⁶ O. Valecki, *War in Macedonia*....

³⁷ N. Thomas, K. Mikulan, *The Yugoslav Wars* (2)..., s. 53.

³⁸ S. Kuzev, M. Arsovski, R. Damjanovski, *Vojnata vo Makedonija*..., s. 54. Dane te podważają inni badacze, podając liczby znacznie mniejsze.

³⁹ Special Report: A Fragile Peace: Guns and Security in Post-Conflict Macedonia – by Suzette Grillo, Wolf Christian Pees, Hans Risser and Shelly Stoneman – June 2004/ Study commissioned by the United Nations Development Programme and the Small Arms Survey, s. 23.

⁴⁰ W Gostivarze i okolicach nie prowadzono działań zbrojnych.

⁴¹ P. Menaj, ONA. Poraka i nadež, *Dnevnik, dokumenti, beleški*, Skopje 2008, t. 2, s. 16. Dokładny opis funkcjonowania jednostek wojskowych i przeprowadzonych przez dowódców działań Autor ograniczył do batalionu 112, który funkcjonował na obszarze gór Šar Planini i Tetova. Batalion ten odegrał w czasie konfliktu w 2001 r. największą rolę.

⁴² A. Ackermann, *On the Razor's Edge: Macedonia Ten Years after Independence*, w: IWPR *Balkan Crisis Reports*, 261-2001, www.hrw.org-press (dostęp: 12 XII 2013).

broni strzeleckiej: AK-47, AKM, AK-74, M76/77, M 59/66 i M 48. Według części ekspertów na terytorium Macedonii walczyły pododdziały mudzahedinów, które po ich rozwiązaniu w Dolinie Preševa rozpoczęły działalność pod dowództwem Osmana Bujara w okolicach Tetova, Kumanova i wsi Lipkovo⁴³. Oprócz pododdziałów istniał samodzielny oddział Mujahedin, liczący 150 osób z Bośni, Afganistanu i Turcji, który dowodzony był przez Selima Ferita⁴⁴. O współpracy USA z mudzahedinami w Macedonii oraz z oddziałami ONA (UÇK) istnieje szereg artykułów, głównie autorstwa Michela Chossudovsky'ego⁴⁵. Wielu z bojowników było – jako członkowie kosowskiej UÇK – szkolonych i zbrojonych przez Amerykanów oraz Anglików.

Pytanie, które zadawane jest do dzisiaj brzmi: kim byli bojownicy albańscy? Czy należało ich uznawać za terrorystów, którzy napadali na policyjne posterunki i oddziały wojskowe, zabijali cywilów i byli sprawcami przesiedleń ludności na dużą skalę? Czy byli to walczący o swoje prawa ludzie, którym Macedonia ich nie zagwarantowała i tylko tak drastyczne metody, jak walka z bronią w rękę, mogła władze w Skopiu zmusić do ustępstw? W zależności od stosunku do nich, od tego, czy popierano ich cele, czy też odżegnywano się od nich, bojowników albańskich nazywano: terrorystami, agresorami, bojownikami o prawa człowieka, powstańcami, zbrojnymi grupami. Ten niejednoznaczny ich status wynikał z tego, że Albańczycy mieli w Macedonii zagwarantowane rozległe prawa, niejednokrotnie większe niż inne mniejszości w regionie, a od czasu uzyskania niepodległości Macedonia uważana była za „oazę spokoju”⁴⁶. Ljube Boškoski, ówczesny minister spraw wewnętrznych, w swych wspomnieniach nazwał albańskich bojowników terrorystami, którzy dążąc do utworzenia „wielkiej Albanii”, nie cofali się przed zabijaniem i w relacje między Macedończykami a Albańczykami wnieśli wiele zła⁴⁷. W analizach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Republiki Macedonii z tego okresu uznano ONA (UÇK) za organizację terrorystyczną, która stosuje zorganizowaną przemoc, terror, posuwa się do porwań, zastraszania i czystek etnicznych⁴⁸. W podobnym tonie utrzymane były wystąpienia prezydenta i premiera Macedonii, a także przedstawiciele partii albańskich (w pierwszym okresie walki) będących w koalicji z rządzącą WMRO-DPMNE⁴⁹. Arbën Xhaferi apelował: „każda przemoc jest sprzeczna z albańskimi interesami”⁵⁰. Tak samo wypowiadali się przywódcy albańscy z Kosowa i samej Albanii. Albański minister spraw zagranicznych Paskal Milo oficjalnie powiedział: „Ekstremistyczne działania nie pomogą. Potępiamy przemoc, skądkolwiek pochodzi”⁵¹.

Opinie, jak zakwalifikować walkę zbrojną albańskich bojowników w Macedonii, były wśród polityków i politologów podzielone. Jedni skłonni byli nazywać ich działania pospolitymi aktami terroru i twierdzili, że Ahmeti (komendant albański) oraz jego towarzysze to zwykli bandyci, inni natomiast określali walki jako udaną siedmiomiesięczną akcję zbrojną Albańczyków walczących swe prawa. Brak zdecydowania spowodował, że w oficjalnych dokumentach międzynarodowych traktowano ich jako Uzbrojoną Grupę Narodowości Albańskiej (Ethnic Albanian Armed Group). W tej sprawie głos zabrało także Ministerstwo Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej, które stwierdziło, że ekstremiści z ONA (UÇK) znają tylko jeden język: terroru, walki zbrojnej i

⁴³ S. Shay, *Islamic Terror and the Balkans*, Transactions Publishers 2008, s. 114.

⁴⁴ N. Thomas, K. Mikulan, *The Yugoslav Wars (2)*..., s. 51; A. Panovski, *The Spread of Islamic Extremism in the Republic of Macedonia*, Monterey 2011, s. 39, podaje liczbę mudzahedinów zaangażowanych w działania zbrojne w 2001 r. w Macedonii – 500 bojowników.

⁴⁵ M. Chossudovsky, *Washington Behind Terrorist Assaults in Macedonia*, www.globalresearch.ca/washington-behind-terror, (dostęp: 22 XII 2013); *ibidem*, *America at War in Macedonia*, www.antiwar.com/rep/chuss5.html (dostęp: 22 XII 2013) i inne. Michel Chossudovsky jest znakomitym naukowcem, pisarzem i badaczem, ekonomistą, który koncentruje się na zagadnieniach związanych z wielkomocarstwową (imperialną) polityką USA. Ten kanadyjski ekonomista z Ottawy pokazuje mechanizmy zdobywania rynków, zasobów i wykorzystania taniej siły roboczej na potrzeby USA.

⁴⁶ IWPR's *Balkan Crisis Report*, nr 409, September 2001 – Macedonia, October 2003, Division for South-East Europe. *A Conflict Analysis. Macedonia*, www.sida.se/.../Macedonia-A-Conflikt-Analysis 2, (dostęp: 12 XII 2013).

⁴⁷ Lj. Boškoski, *Mojata borba za Makedonija. Prilog Kon rasvetlvanjeto na voeniot konflikt vo Makedonija 2001/2002*, Skopje 2004, s. 19 i nast.

⁴⁸ *The White Book*..., s. 3.

⁴⁹ WMRO-DPMNE (Vnatrešna makedonska revolucionerna organizacija-Demokratska partija za makedonsko nacionalno edinstvo, Wewnętrzna Macedońska Organizacja Rewolucyjna-Demokratyczna Partia Narodowej Jedności Macedonii).

⁵⁰ L. Semini, *Albanians Leaders Condemn Macedonian Revolt*, IWPR *Balkan Crisis Report*, nr 227, 16 Mar 2001, iwpr.net/.../albanian-leaders-condemn-macedonia (dostęp: 12 XII 2013).

⁵¹ *Ibidem*.

przemocy. Nie chodzi im o prawa mniejszości narodowych, lecz o bezprawie, na co społeczność międzynarodowa nie może pozwolić⁵².

Krytycznie wypowiedzieli się również politycy amerykańscy, uważając ten region za główne zagrożenie dla stabilności więzi między Europą Zachodnią a sojusznikami z NATO – Grecją i Turcją oraz państwami Morza Czarnego i Bliskiego Wschodu. Amerykanom i państwom UE chodziło o jak najszybsze osiągnięcie stabilizacji w regionie. Uznali jednocześnie, że pretensje albańskie są uzasadnione i Macedończycy w dialogu z Albańczykami powinni iść na daleko idące ustępstwa. Opowiadając się po jednej stronie konfliktu, Amerykanie, jak dowodzi Chossudovsky⁵³, mieli przeprowadzić zaprojektowany jeszcze przez administrację Williama J. Clintona gazociąg AMBO, biegnący z basenu Morza Kaspijskiego przez Turcję i Bałkany. Budowa gazociągu przez amerykańskie i brytyjskie spółki miała też za zadanie osłabienie nie tylko niemieckich, ale także francusko-belgijsko-włoskich wpływów naftowych na Bałkanach. W rywalizacji między USA i UE uczestniczyła również Federacja Rosyjska, która z jednej strony oferowała budowę własnego gazociągu, ciągnącego się przez Bułgarię do Serbii, a stąd do Zachodniej Europy, z drugiej strony popierała Macedończyków. W ramach amerykańskiego projektu AMBO miał powstać gazociąg Burgas (nad Morzem Czarnym) – Vlora (alb. Vlorë nad Adriatykiem), przebiegający wzdłuż przez Bułgarię, Macedonię i Albanie⁵⁴. Równie ważnym przedsięwzięciem, z punktu widzenia strategii USA, była budowa „Korytarza 8”, tj. nowych autostrad, linii kolejowych, infrastruktury elektrycznej i telekomunikacyjnej. Program ten, początkowo oferowany przez administrację Clintona, został podjęty w późniejszym okresie przez UE.

II

Dla Macedonii bardzo ważne było podpisanie 9 kwietnia 2001 r. (gdy trwały walki) w Luksemburgu Porozumienia o Stabilizacji i Stowarzyszeniu z UE (jednocześnie parafowano tymczasowe porozumienie o handlu). W ten sposób walki Albańczyków zbiegły się z procesem rozszerzenia UE. Niemniej przystąpienie Macedonii do UE wiązało się z wprowadzeniem przez nią zasad demokratycznych, o co apelowali przedstawiciele unijni. Jednak to politycy USA – lub też związane z Waszyngtonem delegacje – prowadzili główne rokowania pokojowe w Macedonii i kreowali warunki pokoju z Albańczykami⁵⁵. Jako pierwszy negocjacje z przywódcami ONA (UÇK) rozpoczął przedstawiciel OBWE ds. sytuacji w Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii, Robert Frowick, były dyplomata amerykański. Negocjacje te prowadziły do jeszcze większej destabilizacji, zwłaszcza legalnie funkcjonujących instytucji państwowych, gdyż strona macedońska nie zgadzała się na prowadzenie rokowań z uzbrojonymi Albańczykami i odmawiała prowadzenia rokowań z bojownikami.

Władze w Skopiu, które uznawały bojowników albańskich za terrorystów, próbowały pokonać rebeliantów, prowadząc operacje wojenne z wykorzystaniem swoich sił zbrojnych. Wkrótce okazało się, że ONA (UÇK), posługując się metodami walki partyzanckiej i mając zaplecze w Kosowie, a do maja także w Dolinie Preševa, była trudnym przeciwnikiem. Bardzo często, zwłaszcza w prasie, na określenie albańskich bojowników zaczęto stosować pojęcie „guerillas”⁵⁶. Ich najważniejszymi przywódcami byli: Ali Ahmeti, Fazli Veliu, Gëzimi Osmani, Xhezair Shaqiri. Zarządzanie

⁵² S. Škarik, *Pravoto, sila i mirot – Makedonija i Kosovo, Skopje 2002*, s. 251.

⁵³ M. Chossudovsky, *America at War in Macedonia...*, www.antiwar.com/rep/chuss5.html (dostęp: 22 XII 2013).

⁵⁴ *Ibidem*, s. 3. We wrześniu 2009 r. Bułgaria, Macedonia i Albania podpisały w Skopiu porozumienie w sprawie budowy tranzytowego ropociągu AMBO, mającego dostarczyć kaspijską ropę do bułgarskiego portu Burgas przez Macedonię do Vlory. Głównym inwestorem ropociągu było amerykańskie konsorcjum naftowe AMBO (Albania, Macedonia, Bulgaria Oil), które miało wybudować ropociąg o długości 917 km. Wartość inwestycji oceniana była na 1,2 mld euro. Budowa gazociągu miała na celu dywersyfikację źródeł ropy dla regionu bałkańskiego oraz Włoch z ominięciem cieśniny Bosfor. P. Ozierski, *Geoekonomia Rosji. Strategia ropociągowa trzech mórz*, geopolityka.net/geoekonomia-rosji-strategia-ropociagowa-trzech-morz/ (dostęp: 22 grudnia 2012); P. Godlewski, *Ostatni akt opery „Nabucco” – azerski gaz płynie do Włoch*, *FAE Policy Paper*, nr 20/2013.

⁵⁵ W swych pracach M. Chossudovsky wręcz pisze o rywalizacji między USA, których sojusznikiem była Wielka Brytania, a innymi państwami UE, szczególnie Niemcami i Francją w tym regionie Bałkanów. USA miały rozszerzyć swe strategiczne interesy przez przyjęcie Macedonii do NATO, czemu sprzeciwiały się Niemcy i Francja, natomiast Waszyngton pracował nad ograniczeniem wpływów Niemiec w Europie Południowo-Wschodniej. V.P. Neofotistos w monografii *The Risk of War...*, s. 69, odniósł się krytycznie do koncepcji, że to w interesie USA był wybuch zbrojny w Macedonii, aby wykorzystać jej terytorium do osiągnięcia swoich celów politycznych i gospodarczych. Uznał je za teorie spiskowe oraz niczym nieoparte i wydumane twierdzenia i plotki.

⁵⁶ *Guerillas* – nielegalne oddziały militarne działające przeciwko reżimowi państwa. Początkowo tak określano partyzantów hiszpańskich walczących z okupacją francuską w latach 1808–1814.

kryzysowe, polegającej na walce militarnej z przeciwnikiem, nie dawało rezultatów, ponieważ ze względu na brak przyzwolenia struktur międzynarodowych na bezwzględną walkę – co mogło eskalować konflikt – działania te nie były w pełni realizowane. Im brutalniej zwalczano bojowników albańskich, tym bardziej Albańczycy skarżyli się na okrucieństwo w stosunku do niewinnej ludności, bombardowanie całych wiosek albańskich i tym bezwzględniej postępowali wobec żołnierzy macedońskich, policji i macedońskiej ludności cywilnej. Prowadzenie działań zbrojnych, celowo powstrzymywanych przez USA i UE, nie hamowało kryzysu. Grupa albańskich bojowników z Ahmetim⁵⁷ na czele bardzo szybko stała się poważną siłą w macedońskiej polityce. Do czasu, kiedy to armia macedońska rozpoczęła batalię przeciwko bojownikom albańskim, ze strony Albańczyków dochodziło do licznych ataków, wybuchów bombowych. Np. 4 marca w pobliżu strażnicy granicznej w Tanuševeci zginął żołnierz, zaś Albańczycy otwarli ogień we wsiach Malino i Tanuševeci. Nazajutrz ponownie ostrzeliwano Tanuševeci i wieś Mijak w Kosowie. 7 marca strzały padły w granicznej strefie Kodra Fura. Już wtedy Javier Solana, przedstawiciel UE w Macedonii, apelował o zmiany w konstytucji: wymazanie z niej preambuły i wprowadzenie konsensualnej demokracji w Macedonii. Dnia 12 marca nastąpił atak na kolumnę wojsk Armii Republiki Macedonii (ARM) w pobliżu wsi Gošince. 13 marca ok. dziesięcioletnia grupa Albańczyków przeszła w Skopiu w marszu pokoju, żądając niezależności dla Kosowa i Macedonii w strukturach UE. W czasie demonstracji w Tetovie Albańczycy solidaryzujący się z ONA (UÇK) wznosili hasła, w których domagali się przestrzegania praw człowieka. 16 marca Albańczycy z ONA (UÇK) rozpoczęli walkę o Tetovo, które nazywali albańską stolicą w Macedonii, i okoliczne wsie. Ginęli policjanci i pojedynczy żołnierze macedońscy oraz Albańczycy. Wówczas głos zabrał prezydent Federacji Rosyjskiej Władimir Putin, który porównawszy sytuację w Macedonii ze stanem rzeczy w Czeczenii, nazwał walczących Albańczyków terrorystami i stwierdził, że należy ich rozbroić⁵⁸.

Dnia 21 marca macedoński rząd ogłosił jednostronne ultimatum nawołujące Albańczyków do złożenia broni i do zaprzestania działań bojowych. Pierwsza akcja zbrojna, tzw. Operacja tetovska, rozpoczęła się późno, bo dopiero 25 marca 2001 r. Jednostki wojska wkroczyły wówczas do Tetova i wiosek: Selce, Lavce, Gajre i Vejce⁵⁹. W operacji brały też udział oddziały policji. Stacjonujące w Tetovie z ramienia NATO niemieckie formacje nie podjęły żadnych działań i wkrótce zostały z tego terenu wycofane⁶⁰. 28 marca rozpoczęła się druga operacja wojenna – „MX-1” – która miała za zadanie przegnanie rebeliantów ze strefy przygranicznej w łańcuchu górskim Skopska Crna Gora⁶¹. Tu akcje wojskowe objęły wsie: Malino Maalo, Gošince, Lukare, Brest. We wsiach: Gorjani, Banjani, Pobožje, Ljuboten, Stračince, Matejče, Lipkovo i innych, położonych w paśmie gór Skopska Crna Gora, pozostały oddziały policji i wojska, aby zapobiegać przedostawaniu się zbrojnych oddziałów z Kosowa⁶². Jak ocenia głównodowodzący ARM gen. Pande Petrovski, dane służb angielskich i amerykańskich, jakoby w kwietniu i maju 2001 r. z Kosowa do Macedonii

⁵⁷ Ali Ahmeti (ur. 1959 r.), przywódca rebelii albańskiej. Jego życiorys jest podobny do biografii wielu Albańczyków żyjących w Jugosławii utworzonej przez Titę. Urodził się w albańskiej wsi Zajas koło Kičeva w Macedonii. Studiował w Prištinie i tu był aktywnym działaczem nacjonalistycznym. Już w czasie studiów został aresztowany za wywrotową aktywność przeciwko Jugosławii, którą wielu Albańczyków łączyło wówczas z marksizmem i leninizmem oraz z afirmacją państwa albańskiego Envera Hodży. Po wydarzeniach w 1981 r. w Prištinie, w których brał czynny udział, wyjechał do Szwajcarii, gdzie pracował jako robotnik. Ale nie zaprzestał działalności organizacyjnej, chociaż sam nie chce na ten temat zbyt wiele mówić. Po utworzeniu suwerennego państwa – Republiki Macedonii – powrócił do kraju w 1993 r. Nadal aktywnie udzielał się w organizowaniu Wyzwoleńczej Armii Kosowa (UÇK) i tworzeniu fundacji dla tej organizacji – Ojczyzna Wzywa oraz zbierał pieniądze na walkę zbrojną w Kosowie. Wydarzenia w Kosowie niewątpliwie wpłynęły na Ahmetiego i wiele go nauczyły. Sam twierdzi, że w czasie walk przebywał w Kosowie, chociaż nie brał w nich udziału. Nie wszyscy to potwierdzają. Był jednym z założycieli UÇK i członkiem Sztabu Głównego. Działał pod pseudonimem Abaz. W 2002 r. został liderem albańskiej partii w Macedonii – DUI, która już dwukrotnie znajdowała się w koalicji rządzącej. Znany jest obecnie z aktywnej działalności politycznej. Zob. R. Woźnica, Etničkiot sudir kako izvor na politička kariera (preku primerot na Ali Ahmeti), w: Makedonija – Polska. Istorija, jazik i kultura. (Prilozi od međunarodnata naučna konferencija održana vo Skopje na 14 noemvri 2008), Skopje 2009, s. 133–148; P. Menaj, ONA. Poraka..., t. 2, s. 141–143.

⁵⁸ Škarić, Pravoto, sila i mirot..., s. 671.

⁵⁹ O zachowaniu ludności albańskiej w czasie operacji tetovskiej i sytuacji w samym Tetovie bardzo ciekawie pisze w swej pracy V.P. Neofotistos, The Risk of War..., s. 48, 49. Działały tu trzy albańskie organizacje pozarządowe: Organizacja Albańskich Kobiet, Forum Praw Obywatelskich oraz Stowarzyszenie Więźniów Politycznych. Ta ostatnia urządzała często demonstracje pod hasłem: Stop w Macedonii rządowemu terrorowi wobec Albańczyków, współpracowała też z CIA i albańskimi partiami politycznymi.

⁶⁰ Oddziały niemieckie zostały dyslokowane w Tetovie w 1999 r. w czasie nalotów NATO na Jugosławię.

⁶¹ O przebiegu obu działań zbrojnych dokładnie zob. P. Petrovski, Svedoštva 2001, s. 43–56.

⁶² Ibidem, s. 53.

wtargnęło 50 tys. uzbrojonych ludzi, były przesadzone⁶³. Nigdy oddziały ONA (UÇK) w Macedonii nie dysponowały tak dużą liczbą ludzi. Ze wspomnień gen. Pande Petrovskiego wynika, że często źródła amerykańskie i angielskie były wyolbrzymione i wyraźnie miały na celu dezorientację, a o planowanych przez ARM akcjach zbrojnych dowódcy albańscy wiedzieli jeszcze przed ich rozpoczęciem. Chodziło zapewne o zmniejszenie siły ataku wojsk macedońskich z jednej strony i oszczędzenie bojowników albańskich z drugiej. Po akcji wojskowej w masywie Skopska Crna Gora niewielkie oddziały bojowników albańskich pozostały w takich wioskach, jak: Otlja, Opaе, Vaksince, Slupčane, Orizare. Do końca kwietnia ARM nie prowadziła działań militarnych. We wsiach i miastach zachodniej Macedonii, takich jak: Gostivar, Mavrovo, Debar, Kičevo i Struga, gdzie skupiła się większość żyjących w Macedonii Albańczyków, panował spokój; obszar ten był kontrolowany i nie było tam warunków do akcji zbrojnych. Zabezpieczona była też granica z Albanią (II Korpus Armii zamknął granice). Od strony Kosowa i Doliny Preševskiej, gdzie zagrożenie było największe, granicę kontrolowały macedońskie siły bezpieczeństwa. 28 marca w pobliżu Tanušeви, we wsiach Malino Malo, Gošince i Lukare, doszło ponownie do akcji ARM, po tym, jak na minę wjechał samochód wojskowy. Zginął żołnierz armii macedońskiej.

Walkom zbrojnym i akcjom albańskim towarzyszyły masowe migracje. Ludzie, obawiając się spotęgowania antagonizmów, pozostawiali własne domy i migrowali do swoich rodzin w innych miejscowościach Macedonii, ale też wielu opuszczało jej terytorium, wyjeżdżając do Turcji, Albanii i Kosowa. Według szacunków, tylko w pierwszych miesiącach konfliktu ponad 120 tys. osób uciekało ze swego miejsca zamieszkania. W niektórych wsiach zostali wyłącznie ludzie starsi i chorzy. Większość stanowili Albańczycy, którzy udawali się przede wszystkim do Kosowa. Około 19 tys. Macedończyków przybyło do Skopia. Rozpoczęła się akcja udzielania pomocy humanitarnej przez organizacje międzynarodowe⁶⁴. Tak duża migracja powodowała dodatkową destabilizację w kraju.

III

Uspokojenie sytuacji na granicy Macedonii z Kosowem i Jugosławią w kwietniu 2001 r. dało podstawy do wywierania przez polityków europejskich i amerykańskich nacisku na rząd w Skopiu, by ten podjął działania zmierzające do zakończenia konfliktu. George Robertson, który 3 kwietnia 2001 r. w asyście dziewiętnastu ambasadorów NATO przybył z jednodniową wizytą do Macedonii, stwierdził: „Ekstremiści to ludzie, którzy nie mają żadnego znaczenia w Macedonii i na Bałkanach, są to ludzie, którzy wybrali broń. Ci skończą jak wcześniej prezydent jugosłowiański Slobodan Milošević. My wszyscy i wspólnota międzynarodowa oraz tutejsi politycy musimy tych, którzy używają przemocy do politycznych celów, marginalizować i izolować. Nie można porównywać tego, co działo się w Kosowie, i etnicznego czyszczenia prowadzonego przez Slobodana Miloševića z sytuacją w tym małym demokratycznym kraju. To nie jest właściwe i ja do tego nie dopuszczę”⁶⁵. Było to wezwanie do zakończenia walki zbrojnej i jak najszybszego rozpoczęcia rozmów z Albańczykami na temat zmian w konstytucji i nadania im szerszych niż dotychczas praw. W podobnym tonie zwracał się do władz macedońskich przedstawiciel UE, Javier Solana. Jeden z najważniejszych architektów amerykańskiej polityki w Macedonii, były ambasador USA w Skopiu, Christopher Hill, gdy wybuchły działania zbrojne, stwierdził: „Jesteśmy rozczarowani, że ludzie, którym tak dużo pomogliśmy w ramach akcji NATO, teraz stanowią problem”⁶⁶. 5 kwietnia pod wpływem przedstawicieli UE i USA została podjęta decyzja o utworzeniu wielkiej koalicji, w skład której weszłyby rządząca WMRO-DPMNE i albańska DPA⁶⁷, a także będąca w opozycji SDSM⁶⁸ oraz albańska PDP⁶⁹ (w koalicji miały brać udział także mniejsze partie polityczne, których przedstawiciele zasiadali w parlamencie, jednak ich znaczenie w procesie pokojowym nie było istotne). Przedstawiciele obu partii albańskich w parlamencie, zarówno współrządzącej DPA, jak i

⁶³ Ibidem, s. 55.

⁶⁴ UNHCR – Macedonia; 3 August 2001, Briefing Notes, unhcr.org/cgi-bin/texis/vfx/serach? (dostęp: 12 XII 2013).

⁶⁵ S. Škarić, *Pravoto, sila i mirot...*, s. 673.

⁶⁶ J. Phillips, *Macedonia. Warlords and Rebels...*, s. 97. Christopher R. Hill pełnił funkcję ambasadora w Macedonii w latach 1996–1999. Był specjalnym wysłannikiem do Kosowa w roku 1989 i 1999, ambasadorem w Polsce od 2000 r. do 2004 r.

⁶⁷ DPA – Demokratska parija na Albancite (Partia Demokratike Shqiptare PDSH – Demokratyczna Partia Albańczyków).

⁶⁸ SDSM – Socjaldemokratski sojuz na Makedonija (Socjaldemokratyczny Związek Macedonii).

⁶⁹ PDP – Partija za demokratski prosperitet (Partia për Prosperitet Demokratik PPD – Partia Demokratycznego Rozwoju).

będącej w opozycji PDP, opowiadali się za dialogiem, rozwiązywaniem sporów przez negocjacje, oburzając się na akty albańskiej agresji. Stopniowo jednak, gdy konflikt zaostrzał się, zmieniali się ich stanowisko w kwestii albańskiej w Macedonii. 13 kwietnia albańska PDP przedstawiła swój program, który był zbliżony z żądaniami ONA (UÇK). Natomiast lider DPA, Arbën Xhaferi, na łamach wychodzącej w Albanii gazety „Shekulli” z 18 kwietnia, wypowiedział się w tonie podobnym do tego, który brzmiał w programie Albańskiej Akademii Nauki i Sztuki z października 1998 r.⁷⁰

Dnia 24 kwietnia Ali Ahmeti, jeden z czołowych przywódców ONA (UÇK), wystosował list do najważniejszych polityków zainteresowanych jak najszybszym wprowadzeniem pokoju w Macedonii: George’a Robetsona, Kofiego Annana, przewodniczącego Komisji Europejskiej Romano Prodiego oraz rumuńskiego ministra spraw zagranicznych i jednocześnie przewodniczącego w 2001 r. OBWE – Mircea Geoană. Jak podaje Iso Rusi⁷¹, list był długi, utrzymany w tonie niezwykle emocjonalnym i choć nie wszystkie przemyślenia autor jasno sformułował, to wykorzystując takie pojęcia, jak apartheid czy ludobójstwo, przedstawił swój stosunek do idei panslawizmu. List napisany został w imieniu inteligencji, studentów, nauczycieli, chłopów i robotników albańskich, którzy stanęli do walki w szeregach ONA (UÇK), a jego autor przekonywał, iż rozpoczęcie działań zbrojnych należy uznać za słuszny wybór, gdyż Albańczycy poddawani byli segregacji ze względu na to, kim są. Walczyli w imię sprawiedliwości, wolności i by państwo, w którym żyją, było dwunarodowe. List zawierał szereg postulatów wcześniej już znanych, niemniej charakterystyczne było wyrażane w nim nastawienie do działających w Macedonii albańskich partii politycznych, zwłaszcza tych mających udział w rządzeniu. Oskarżono ich przywódców o to, że nie wywiązują się z obietnic danych wyborcom albańskim. Tymczasem Rada Europy w Strasburgu wydała rezolucję, w której postulowano utworzenie państwa na zasadzie nie narodowej (macedońskiej), ale multietnicznej (obywatelskiej)⁷². Działania Rady Europy spotkały się z krytyką wielu intelektualistów macedońskich, którzy odebrali je jako mieszanie się w wewnętrzne sprawy państwa.

Pod koniec kwietnia i na początku maja ONA (UÇK) podjęła intensywne działania zbrojne. Albańczycy rozpoczęli je 28 kwietnia atakiem na konwój wojskowy we wsi Vejce, 15 km od Tetova. Zginęło czterech żołnierzy i czterech policjantów macedońskich. Zaostrzenie się sytuacji w Macedonii miało pokazać siłę i determinację Albańczyków przed mającymi – jak sądzono – już wkrótce się rozpocząć rozmowami pokojowymi. O krwawy atak oskarżono ONA (UÇK), które dowodzone było przez komendanta Sokoliego. Ze względu na fakt, że większość zabitych pochodziła z Bitoli (pięć ofiar śmiertelnych), 30 kwietnia w mieście tym rozpoczęły się masowe demonstracje, połączone z aktami agresji wobec ludności albańskiej i muzułmańskiej. Po pogrzebie czterech zabitych policjantów we wsi Vejce tłumy ludzi zaczęły podpalać domy, sklepy i kawiarnie, niektóre witryny rozbijano kamieniami, po czym demolowano i rozkradano wnętrza. Nie oszczędzono ludności muzułmańskiej – niezależnie od przynależności narodowej poszczególnych muzułmanów; na meczetach zawisły swastyki, tłum burzył groby muzułmańskie. Pojawiły się też graffiti Smrt za Šiptari – „Śmierć Sziptarom”, tj. Albańczykom⁷³. Z Bitoli demonstracje połączone z aktami agresji przeniosły się do stolicy kraju Skopja oraz Delčeva, Velesu i Vinici. Obawiano się, że zamieszki uliczne mogą przerodzić się w wojnę domową. 1 maja amerykański sekretarz stanu Colin Powell nazwał działania albańskie aktami terroru, a ich wykonawców terrorystami⁷⁴. W Tetovie wprowadzono godzinę policyjną.

⁷⁰ Uczeń albański wskazywali na jedność terytorialną zachodniej Macedonii z Albanią, używając kryteriów historycznych i demograficznych.

⁷¹ I. Rusi, *From Army to Party: The Politics of the NLA, w: Ohrid and Beyond – A Cross-Ethnic Investigation into the Macedonian Crisis*, red. A. Fetahu, A. Davis, London 2002, s. 203–216, <http://www.amazon.com/Ohrid-Beyond-Macedonia-at-Crossroads/dp/1902811046> (dostęp: 12 XII 2013).

⁷² Zob. rezolucje: 1255 (2001), 1261 (2001), zalecenia 1528 (2001), 1537 (2001).

⁷³ S. Alusevski, *Bitola Spirit Crushed*, IWPR Balkan Crisis Reports, nr 253, 5 Jun 2001, <http://iwpr.net/report-news/bitola-spirit-crushed> (dostęp: 28 XII 2013). Zamieszki w Bitoli autor raportu porównuje do zamieszek w czasie nocy kryształowej, gdy żydowskie sklepy w nazistowskich Niemczech zostały zniszczone. Podaje też wywiady z osobami żyjącymi na stałe w Bitoli, które przekonywały, że wydarzenia te musiały być prowokacją grup młodzieży i ludzi spoza miasta. Natomiast inny badacz – V.P. Neofotistos, *The Risk of War...*, s. 62–63 – zachowania tłumów porównuje do dramatu Rzymu spalonego z powodu szaleństwa Nerona.

⁷⁴ Dokument nr 31, *Zajawnie Gosudarstvennogo Sekretarja SSZA Kolina Pauella (1 maja 2001 g.)*, w: *Albaniskij faktpor w razvitii krizisa na teritorii byvszej Jugoslawii. Dokumenty. Tom tretij (2000–2005 gg.)*, Rossijskaja Akademija Nauk, Moskwa 2008, s. 140.

Dnia 3 maja we wsi Vaksince (region kumanovsko-kardački) powracający z patrolu żołnierze, którzy kierowali się do miejscowości Šorta na granicy macedońsko-jugosłowiańskiej, zostali napadnięci. Zbito dwóch z nich, a jednego porwano do niewoli. Walki w regionie trwały od rana, zaś ok. godz. 14.00 mniej więcej dwustu uzbrojonych ludzi skierowało się z miejscowości Vaksince w stronę zakładów „Makpetrol”, gdzie potyczki przeciągnęły się do wieczora. Oddziałom ARM z pomocą przysły od strony Šotry (w południowej Serbii) oddziały armii jugosłowiańskiej. W swych wspomnieniach głównodowodzący ARM w tym regionie, gen. Pande Petrovski, twierdził, że wojskowy attaché USA akredytowany w Macedonii, Robert E. Lynch, poprosił go o spotkanie, w czasie którego przekonywał, że wydarzenia w Vaksince miały charakter kryminalny, niemniej jednak nie były dziełem ONA (UÇK). Generał Petrovski miał odpowiedzieć: „Panie pułkowniku, Wy dla jednego porwanego w niewolę pilota w Bośni zaangażowaliście specjalne jednostki USA, aby go uwolnić, czy naprawdę myślicie poważnie, że nasi uprowadzeni żołnierze są mniej warci?”⁷⁵

Niewątpliwie zaostrożająca się sytuacja w Macedonii i przystąpienie oddziałów ONA (UÇK) do ofensywy były minimalizowane przez USA. Z jednej strony dlatego by nie wznieść niepokoju i buntu Macedończyków na dużą skalę, z drugiej – by jak najszybciej rozpocząć rokowania i nie eskalować konfliktu. Bojownicy utworzyli kilka baz wojskowych w pobliżu Kumanova. Tymczasem działaczom ONA (UÇK) postawiono ultimatum, żądając uwolnienia uwięzionego żołnierza. Gdy czas minął, a ultimatum nie zostało przyjęte, ARM rozpoczęła przygotowania do akcji zbrojnej. Wystosowano do ludności cywilnej komunikat, by opuściła swe domy, zaangażowano Czerwony Krzyż, który w razie potrzeby miał nieść ludziom pomoc. Jednak o ile w początkowej fazie konfliktu migracje ludności miały masowy charakter, o tyle w maju i później Albańczycy zostawali w swych domach, aby wojsko nie mogło pacyfikować swobodnie kolejnych wsi bez strat w ludności cywilnej. Generał Petrovski, który dowodził walkami w regionie kumanovskim, stwierdził: „Włączyliśmy międzynarodowy Czerwony Krzyż, aby pomógł w wyciągnięciu żyjących ze swych domów, lecz to pozostało bez rezultatów”⁷⁶. Dlatego prowadzenie działań zbrojnych na gęsto zaludnionych obszarach wiejskich nie było dla oddziałów wojskowych łatwe. Chodziło o to, by ludność cywilna nie poniosła strat.

Wyraźna radykalizacja macedońskiej opinii publicznej spowodowała, że rząd Ljubčo Georgiewskiego zapowiedział na dzień 5 maja 2001 r. ogłoszenie stanu wyjątkowego, co miało pozwolić mu na powszechną mobilizację i w rezultacie wielką ofensywę militarną przeciwko ONA (UÇK). Jednak kraje UE i NATO stanowczo sprzeciwiły się jego wprowadzeniu, obawiając się, że doprowadziłoby to do masakry ludności cywilnej i w konsekwencji wojna mogłaby rozgorzeć na większą skalę. Należało bowiem brać pod uwagę deklaracje Sofii, iż jest gotowa do udzielenia pomocy militarnej, oraz niewątpliwie zainteresowanie ograniczeniem potencjału UÇK ze strony władz serbskich. Dlatego dla szefa NATO, lorda George’a Robertsona, oraz komisarza ds. polityki zagranicznej UE Javierę Solaną najważniejsze było porozumienie między głównymi partiami politycznymi w Macedonii i rozpoczęcie z nimi dialogu o ustępstwach wobec Albańczyków, co zakończyłyby działania zbrojne. Na takie rozwiązanie przystał prezydent Republiki Boris Trajkovski, czemu dał wyraz w przemówieniu, które wygłosił w parlamencie 8 czerwca 2001 r., kiedy zwrócił uwagę, że „[...]inicjatywę rozwiązania kryzysu podejmiemy w kraju. Nie będziemy czekali na zagraniczne rozstrzygnięcia, nie mówiąc o podjęciu rozmów z terrorystami. Droga do rozwiązania kryzysu wiedzie nie przez działania militarne, ale przez aktywność wszystkich demokratycznych sił w kraju”⁷⁷.

W Macedonii obawiano się wciągnięcia czynnika międzynarodowego do rozmów, mimo że jednostki NATO i OBWE stacjonowały w Macedonii już od 1998 r., na co uzyskały zgodę podczas kryzysu w sąsiednim Kosowie. Panowało przekonanie, że kraj suwerenny nie może być poddawany międzynarodowej kontroli, a sprawy wewnętrzne jest w stanie rozwiązywać samodzielnie, tym bardziej że społeczność międzynarodowa uznała działania Albańczyków za nielegalne i terrorystyczne. Dopiero po trzech miesiącach od rozpoczęcia konfliktu kraje UE i NATO zaczęły

⁷⁵ P. Petrovski, Svedoštva 2001, s. 59.

⁷⁶ Ibidem, s. 62.

⁷⁷ Boris Trajkovski – stenogram z 77. sesji Parlamentu Republiki Macedonii z dnia 8 czerwca 2001, s. III/2.

myśleć o jego definitywnym rozwiązaniu. Świadomość, że należy podjąć odpowiednie kroki, w sposób symboliczny utrwaliły słowa niemieckiego ministra obrony Rudolfa Scharpinga, który w kwietniu 2001 r. powiedział: „Coś trzeba zrobić. To państwo [Macedonia – I.S.-K.] nie jest w stanie rozwiązać swych problemów i się obronić...”⁷⁸ Późniejsze wydarzenia potwierdziły, że jest tak faktycznie i aby rozwiązać wewnętrzne problemy bez przelewu krwi, konieczna była w Macedonii obecność czynnika międzynarodowego. W rozmowach między Albańczykami a Macedończykami kraje zachodnie i USA bardzo szybko zajęły czołowe miejsce, z własnej inicjatywy wprowadzając całkowitą kontrolę nad procesem negocjacyjnym. Niemniej twierdziły, że ich rola polega jedynie na ułatwieniu procesu pokojowego, bez narzucania z góry jakiegokolwiek rozwiązania.

Decyzję o rozpoczęciu kumanovskiej operacji – „MX-2”, którą wyznaczono na 8 maja 2001 r., podjął prezydent Trajkovski. Ponieważ dzień wcześniej do sztabu trafiła kasetka z przygotowanymi przez angielskie służby bezpieczeństwa nagraniami, ukazującymi, że teren ten jest gęsto usiany minami przeciwczołgowymi (co okazało się później nieprawdziwe), prezydent opóźnił rozpoczęcie operacji o kilka godzin, czyniąc dowódców odpowiedzialnymi za ewentualne straty ludności cywilnej. Akcja militarna nie trwała długo. Przebywający w Kumanovie premier Ljubčo Georgiewski nakazał jej przerwanie o godz. 12.00. Faktycznie działania militarne w regionie kumanovskim zakończono o godz. 14.00, po sześciu godzinach, z nakazu prezydenta Macedonii, mimo iż cele militarne nie zostały jeszcze osiągnięte. Oddziały armii i policji zdążyły w tym czasie podjąć operację we wsiach Slupčane, Otlja, Matejče i ze wsi Slupčane skierowały się do Vaksince. Tu, po okrążeniu wsi z trzech stron, akcja została przerwana, toteż północna droga do miejscowości stała otworem. We wszystkich wsiach, gdzie znalazły się wojska macedońskie, oprócz wsi Lojane, albańscy bojownicy zabierali zakładników, których liczbę szacowano od 2,5 tys. do 3 tys., i traktowali ich jako żywe tarcze, chcąc uniknąć ognia artyleryjskiego i ataków śmigłowców. W opuszczonej kopalni „Hrom” koło wsi Vaksince uprowadzone przez Albańczyków rodziny z dziećmi czekały na pomoc armii macedońskiej, natomiast we wsi Lipkovo 5–6 tys. ludzi zebrało się, by przez granicę dostać się do Kosowa, w czasie jej przekraczania chcieli być kontrolowani przez oddziały KFOR. W tłumie tych ludzi byli bojownicy albańscy w cywilnych ubraniach. Do okrążonych wsi napływali przedstawiciele organizacji humanitarnych z pomocą dla ludności cywilnej. Z poszczególnych domów zabierali całe rodziny, aby je przenieść w bezpieczniejsze miejsca. Wieś Vaksince bez poniesienia śmiertelnych ofiar została okrążona przez siły ARM dnia 25 maja, gdy oddziały serbskie przejęły kontrolę w strefie buforowej w południowej Serbii.

Przerwanie dnia 8 maja w regionie kumanovskim działań zbrojnych „MX-2” dało podstawy do zawarcia 11 maja w parlamencie wielkiej koalicji z albańską partią opozycyjną Imera Imeriego, a 13 maja parlament wybrał nową władzę szerokiej koalicji. W ten sposób z pomocą dyplomacji USA i UE odsunięto groźbę wprowadzenia stanu wojennego w kraju i akcji zbrojnych macedońskiej armii, nadto 16 maja władze Macedonii dały gwarancję, że dalsze działania militarne wobec albańskich terrorystów będą proporcjonalne do ataków albańskich. Za głównego negocjatora i autora sukcesu, którym było zaprzestanie walk i rozpoczęcie negocjacji między społecznościami albańską a macedońską, uważa się Annę Lindh. Sprawując funkcję ministra spraw zagranicznych w rządzie Gorana Perssona podczas szwedzkiej prezydencji w UE, wspólnie z Javierem Solaną wynegocjowała ona w Macedonii umowę pozwalającą na uniknięcie wojny domowej. Niewątpliwie należy to uznać za jej największe osiągnięcie jako dyplomaty, kiedy to będąc przewodniczącą Rady UE, z ramienia UE prowadziła rokowania. W rozmowach tych uczestniczył także Chris Patten, członek Komisji Europejskiej, wysłannik Romano Prodiego, który pełnił funkcję komisarza ds. stosunków zagranicznych UE (od 23 stycznia 2000 r. do 22 listopada 2004 r.). Wydawało się, że zawarte w maju porozumienie bardzo szybko doprowadzi do przerwania walk, negocjacji i podpisania umowy między obu społecznościami, zwłaszcza że wielka koalicja przyjęła to za swoje zadanie.

Czołowy przywódca bojowników albańskich, Ali Ahmeti, pytany w wywiadach o stosunek do innych albańskich działaczy politycznych, nie był już tak krytyczny wobec nich, lecz mówił, że przywódcy albańscy są czasem dezinformowani, tymczasem powinni patrzeć sobie prosto w oczy i rozmawiać ze sobą. Był to okres, w którym Ahmeti zaczął zabiegać, by najważniejsze albańskie

⁷⁸ D. Mirčev, Da se razdere mrežata na bipartiskata nomenklatura, „Forum”, nr 102, 21 III 2002.

partie poparły działania ONA (UÇK), co było zawarte w jego programie; był to jednocześnie czas wprowadzania w życie żmudnie montowanego przez przedstawiciela OBWE Roberta Frowicka planu porozumienia się wszystkich albańskich sił politycznych i wojskowych na terenie Macedonii, tak aby wspólnie prowadzić rozmowy z przywódcami macedońskimi. Równocześnie Frowick potwierdził, że agresja, z którą mają do czynienia w Macedonii, pochodzi z Kosowa. Jego plan przewidywał utworzenie dla bojowników z Kosowa korytarza przez terytorium Macedonii, aby mogli powrócić do swych domów bezpiecznie, a dla tych pochodzących z Macedonii – amnestię. Plan ten tylko w pewnym stopniu się powiódł, gdyż czołowi liderzy partii politycznych – i ci z oddziałów ONA (UÇK) – zebrałi się w Prizrenie (Kosowo) i 22 maja 2001 r. wydali dokument pod nazwą Porozumienie Prizreńskie lub Prizreńska Deklaracja. W Prizrenie doszło do spotkania liderów: ONA (UÇK) – Ali Ahmetiego, DPA – Arbëna Xhaferiego i PDP – Imera Imeriego, i podpisania dokumentu, który precyzował warunki zaprzestania przez Albańczyków walki zbrojnej.

Jak pisze albański uczoney Zeqirja Rexhepi, był to wyraz stopniowego pojednania się przywódców albańskich i poparcia „albańskiego powstania zbrojnego”⁷⁹. Treść Prizreńskiej Deklaracji zamieszczona została w zbiorze dokumentów wydanych przez albańskich autorów⁸⁰. We wstępie autorzy Deklaracji stwierdzili, że liderzy albańscy w Macedonii są świadomi historycznej roli, jaką odgrywają, a czynią to dla dobra „demokratycznego państwa i jego wszystkich obywateli oraz wszystkich wspólnot narodowych”⁸¹. Porozumienie zostało osiągnięte na podstawie następujących zasad:

1. Utrzymanie jedności terytorialnej i multietnicznego charakteru Macedonii. Etniczny podział terytorium niósłby ze sobą straty dla samych obywateli Macedonii i byłby zagrożeniem dla pokoju w regionie;

2. Przyznano, że walka zbrojna nie prowadzi do rozwiązania problemów w Macedonii;

3. Procesy transformacji w Macedonii muszą iść w kierunku euroatlantyckiej integracji;

4. Rozwiązanie trwającego konfliktu nastąpi w wyniku politycznego procesu dokonanego za pośrednictwem USA i UE⁸².

Liderzy albańscy ustalili, że w czasie negocjacji pokojowych przedstawia następujące warunki do spełnienia przez macedońskie władze:

1. Wprowadzenie poprawek do konstytucji;

2. Uznanie języka albańskiego za urzędowy w Macedonii;

3. Wprowadzenie zapisów prawnych gwarantujących Albańczykom udział w działalności państwowych instytucji;

4. Poszerzenie uprawnień Albańczyków we władzach samorządowych;

5. Dokonanie całościowej sekularyzacji konstytucji i państwa;

6. Wprowadzenie konsensualnej demokracji, tj. możliwości, by o prawach etnicznych decydowały bezpośrednio etniczne wspólnoty;

7. Prawo swobodnego i pozbawionego przeszkód komunikowania się z Albańczykami w Kosowie i Albanii w kwestiach odnoszących się do pielęgnowania i rozwoju albańskiej kultury.

Nadto stwierdzono, że po zakończeniu działań zbrojnych powinno dojść do:

1. Całkowitej rehabilitacji i resocjalizacji wszystkich członków ONA (UÇK);

2. Odbudowy wsi i rodzinnych gospodarstw, które ucierpiały w czasie walk, i otoczenia opieką poszkodowanych w czasie wojny (inwalidzi wojenni, rodziny zaginionych, sieroty i inni);

3. Wprowadzenia służby wojskowej w gminie, w której rekrut się urodził⁸³.

Podpisana Deklaracja Prizreńska, mówiąca o współpracy wszystkich najważniejszych albańskich podmiotów politycznych w kraju, tych legalnych, których przedstawiciele zasiadali w parlamencie, i nielegalnych z ONA (UÇK), z macedońskiego punktu widzenia uważanych za terrorystów, buntowników, rebeliantów, wywołała w Macedonii prawdziwą burzę. Podkreślano, że politycy współpracują z organizacjami nielegalnymi, terrorystycznymi, a tymczasem cele, które

⁷⁹ Z. Rexhepi, *Zhvillimet politiko-shoqërore...*, s. 189.

⁸⁰ M. Iseini, P. Menaj, R. Osmani, *Izbor tekstovi za konfliktot od 2001 godina*, Skopje 2008, s. 22, 23.

⁸¹ *Ibidem*, s. 22.

⁸² *Ibidem*, s. 22, 23.

⁸³ *Ibidem*, s. 23.

chęcią osiągnąć, pozostają ukryte. Ze względu na miejsce podpisania Deklaracji przypominano program Ligi Prizreńskiej z 1878 r. i opisywano jej ewentualne skutki dla Macedonii. Całą winą za taką sytuację obarczano USA, które były uległe wobec albańskich terrorystów i ich chroniły, przerywając akcje militarne i nie pozwalając na rozprawienie się z buntownikami. Doszło więc do eksplozji negatywnych nastrojów społecznych, nie tylko antyalbańskich, ale i antyamerykańskich. W praktyce porozumienie w Prizrenie oznaczało, że w przyszłych negocjacjach brana też będzie pod uwagę strona reprezentująca walczących Albańczyków. Nie tylko ludność macedońska reagowała niechętnie na Porozumienie Prizreńskie, krytykowali je również politycy i intelektualiści, zarzucając niechęć do porozumienia się stronie albańskiej. Premier Georgievski stwierdził, że oznacza ono wypowiedzenie przez Albańczyków wojny w Republice Macedonii⁸⁴. Natomiast prezydent Trajkovski wezwał albańskich przywódców do odrzucenia porozumienia. Gdy zdjęcia trzech liderów, trzymających się za ręce, dostały się do prasy i obieżyły całą Republikę, załamał się plan Frowicka, autora porozumienia, a sam przedstawiciel OBWE musiał opuścić Macedonię. Inaczej sprawę widzieli Albańczycy, którzy twierdzili, że umowa z walczącymi Albańczykami była wyłączną drogą do osiągnięcia pokoju. „Frowick był jedynym człowiekiem, który wiedział tak naprawdę, co się tu [w Macedonii – I.S.-K.] dzieje. Teraz po jego wyjeździe zaczęły się czasy amatorów”⁸⁵. Albańczycy powoływali się także na słowa Williama Walkera, szefa obserwacyjnej misji OBWE w Kosowie, który powiedział: „Nie jest możliwe osiągnięcie trwałego pokoju w Macedonii bez włączenia ONA do bezpośrednich rozmów lub przez pośredników”⁸⁶. Bardzo szybko okazało się, że Frowick i jego sojusznicy mieli rację, a działania przedstawiciela OBWE w Macedonii dały podstawę do przyszłych negocjacji pokojowych.

IV

W Skopiu brano pod uwagę koncepcję, by za cenę pokoju oddać część terytorium (Titovo, Debar, Gostivar) w zachodniej Macedonii, w zamian za o wiele mniejszy obszar nad Jeziorem Prespańskim (Podradec) w Albanii, co miało być realizowane przez przesiedlenie Albańczyków do Albanii z regionów mieszanych pod względem etnicznym, a niepodlegających zmianom terytorialnym, i osiedlenie w tym miejscu Macedończyków z pozostałych regionów Albanii. Ideę taką – po konsultacji z członkami Akademii i czołowymi politykami w kraju – przedstawił 30 maja 2001 r. przewodniczący Macedońskiej Akademii Nauk i Sztuk (Makedonska akademija na naukite i umetnostite – MANU) Georgi Efremov. Występując publicznie, podkreślił on jednak: „[...]między wieloma koncepcjami pokojowego rozwiązania kryzysu przyjmuję i tę ideę [...]. Jest ona jedynie poglądem wyrażonym przez niektórych członków MANU, a nie jej oficjalnym stanowiskiem”⁸⁷. Przeprowadzane w tym czasie wśród mieszkańców Republiki sondaże potwierdziły, że rozwiązanie to było przez Macedończyków niemal w pełni akceptowane. Dlatego krajom EU i USA zależało na jak najszybszym rozwiązaniu konfliktu przy zachowaniu jedności państwa.

O późniejszych wydarzeniach w Macedonii napisał w swych wspomnieniach przewodniczący [marszałek] parlamentu Stojan Andov⁸⁸, będący jednym z tych polityków, którzy uważali, że przyjęcie scenariusza zaproponowanego przez Efremova daje możliwość trwałego rozwiązania konfliktu. Ten drugi po prezydencie człowiek w państwie pisał: „Potem przybyli dwaj przedstawiciele międzynarodowej wspólnoty, tzw. olesnuvači⁸⁹, James Pardew w imieniu USA i François Léotard w imieniu UE. Pracę swą prowadzili według już wcześniej opracowanego scenariusza. Już pierwszego dnia mówili nowym językiem, używając słownictwa do tej pory niepraktykowanego [...]. Np. używano sformułowań «strony konfliktu» [...]«poszukiwanie politycznego porozumienia»,

⁸⁴ RFE/RL Features, 25 V 2001, <http://www.rferl.org/features/2001/05/25052001130724.asp> (dostęp: 27 V 2013).

⁸⁵ M. Isini, P. Menaj, R. Osmani, Izbor tekstovi za konfliktot..., s. 25.

⁸⁶ Ibidem, s. 24.

⁸⁷ „Vest”, br. 269, 31 V 2001. W gazecie zamieszczono też mapę, która precyzowała, o które terytoria dokładnie chodziło. Znalazły się tam: Gostivar, Debar i Tetovo w zachodniej Macedonii.

⁸⁸ W terminologii macedońskiej nie występuje pojęcie marszałka.

⁸⁹ „Olesnuvači” pochodzi od macedońskiego słowa „olesni” – ułatwić, czynić łatwiejszym, ulżyć. W tym wypadku chodziło o ludzi, którzy mieli ułatwić proces pokojowy.

[...]«zlikwidowanie przyczyn konfliktu»⁹⁰. Andov, podobnie jak wielu polityków, zwłaszcza z WMRO-DPMNE, i intelektualistów macedońskich (z MANU), bardzo krytycznie ocenił pracę dyplomatów USA i UE oraz ich plany, uważając, że są powodowani chęcią bratania się z terrorystami, układania się z agresorami, co z kolei stanowi zagrożenie dla młodego kraju. Ideę korekty granic i wymiany ludności z Albanią popierał premier Georgievski⁹¹. Podobnie jak minister obrony Ljube Boškoski, był on zwolennikiem przeprowadzenia intensywnej operacji wojskowych, które zaowocowałyby uspokojeniem sytuacji. Nie dowierzał metodom prezydenta Trajkovskiego, który popierał plany USA i UE, premier Georgievski przeprowadził dodatkowy pobór do wojska i stworzył specjalne oddziały policji, dla których kupił broń i umundurowanie. Zanim jednak oddziały te zostały w pełni wykorzystane, doszło do podpisania tzw. umowy ochrydzkiej⁹².

Innego zdania była partia opozycyjna Branko Crvenkovskiego SDSM, która plan MANU nazwała „podżeganiem do wojny domowej i samobójstwem dla Macedonii”⁹³. Crvenkovski sprzyjał, podobnie jak prezydent Macedonii, negocjacom i był zwolennikiem przyznania większych praw Albańczykom. Przeciwnie wspomnianej koncepcji podziału Macedonii były także partie albańskie. Zaprotestował również przewodniczący Albańskiej Akademii Nauk i Sztuk, który stwierdził: „[...] Wewnętrzne problemy etniczne nie mogą być rozwiązywane przez wymianę terytoriów i ludności. Jedynym rozwiązaniem kryzysu w Macedonii jest poszanowanie praw Albańczyków tam mieszkających”⁹⁴. Po ukazaniu się mapy zmian terytorialnych w prasie codziennej Crvenkovski zagroził zerwaniem wielkiej koalicji, która miała pracować nad rozwiązaniem konfliktu z Albańczykami, w dodatku rozważano przekreślenie przez UE ważności Układu o Stabilizacji i Stowarzyszeniu Macedonii. Burza wokół projektu Georiego Efremova została zakończona po jego podaniu się do dymisji ze stanowiska przewodniczącego MANU.

Brak rozwiązań sytuacji konfliktowej do końca maja 2001 r. spowodował, że kraje UE i USA podjęły zdecydowane kroki negocjacyjne w drugiej fazie kryzysu zbrojnego, doprowadzając do podpisania wbrew przekonaniom niektórych polityków i intelektualistów macedońskich porozumienia ochrydzkiego, które uregulowało albańsko-macedońskie relacje, dając Albańczykom żyjącym w Macedonii szerokie uprawnienia. Był to kompromis, który nie zadowolił w pełni Macedończyków, ale także Albańczyków, gdyż ci do dzisiaj wyrażają swą dezaprobatę i podkreślają potrzebę poszerzenia ich uprawnień w Macedonii.

⁹⁰ S. Andov, *Na moj načın*, Skopje 2003, s. 513. Stojan Andov (ur. 1935), z wykształcenia ekonomista, ambasador Jugosławii w Iraku (1986–1990), przewodniczący parlamentu (marszałek) w latach 1991–1997, lider Partii Liberalno-Demokratycznej. Ponownie wybrany na przewodniczącego parlamentu, funkcję tę sprawował od 30 listopada 2000 r. do września 2002 r.

⁹¹ Zob. V. Latifi, *Storm over Macedonia Partition Plan*, IWPR Balkan Crisis Report, nr 253, 5 Jun 2001, <http://iwpr.net/report-news/storm-over-macedonia-partition-plan> (dostęp: 28 XII 2013).

⁹² Lj. Georgievski, *Toa sum jas...*, s. 132, 133.

⁹³ V. Latifi, *Storm over Macedonia...*

⁹⁴ *Ibidem*.